

OKUL ÖNCESİ ÇOCUKLARDA ZORBA- KURBAN DAVRANIŞLARI VE SOSYAL BECERİLER ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ*

Elif Sultan ÖZDEMİR¹

Arzu ÖZYÜREK²

Öz

Bu çalışmada okul öncesi dönemdeki çocukların zorba-kurban davranışları ile sosyal becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu araştırmanın çalışma grubunu Karabük ili şehir merkezindeki okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden 5-6 yaşındaki çocuklardan rastlantısal olarak seçilen 25 okul öncesi eğitim kurumundan 150 çocuk oluşturmuştur. Verilerin toplanmasında Zorba ve Kurban Çocuk Davranışlarını Değerlendirme Formu ile Okul Öncesi Sosyal Beceri Değerlendirme Ölçeği (OSBED) Öğretmen Formu kullanılmıştır. Verilerin analizinde Mann Whitney U ve Spearman Brown Korelasyon Katsayısı kullanılmıştır. Araştırma sonucunda çocukların zorba kurban davranışları ve sosyal becerileriyle cinsiyet ve yaşları arasında anlamlı fark olduğu belirlenmiştir. Kız çocukların akademik destek becerileri, arkadaşlık becerileri ve duygularını yönetme becerilerinin erkek çocuklardan daha yüksek olduğu, 6 yaşındaki çocukların arkadaşlık becerilerinin 5 yaşındaki çocuklara oranla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Çocukların kurban-çocuk davranışları arttıkça sosyal becerilerden başlangıç becerilerinin arttığı, pasif zorba-çocuk davranışları arttıkça başlangıç becerileri, arkadaşlık becerileri, akademik destek becerileri ve duygularını yönetme becerilerinin arttığı; zorba-çocuk davranışları arttıkça başlangıç becerileri, akademik destek becerileri, arkadaşlık becerileri ve duygularını yönetme becerilerinin arttığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Zorba, Kurban, Pasif zorba, Sosyal beceriler, Okul öncesi dönem

* Bu çalışma Prof. Dr. Arzu Ozyurek danışmanlığında Elif Sultan Ozdemir tarafından 2020 yılında tamamlanan yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

¹Bilim Uzmanı, Sağlık Bakanlığı, Haseki Eğitim ve Araştırma Hastanesi, E-posta: elifsultankorkut78@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7772-0776

² Prof. Dr., Karabük Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, E-posta: a.ozyurek@karabuk.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3083-7202

ÖZDEMİR, E S., ÖZYÜREK, A.(2023). Okul Öncesi Çocuklarda Zorba-Kurban Davranışları ve Sosyal Beceriler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 23(58), 157-177. DOI:10.21560/spcd.vi.1076782

AN EXAMINATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN BULLY- VICTIM BEHAVIORS AND SOCIAL SKILLS OF PRESCHOOL CHILDREN

Abstract

The purpose of this research is to examine the relationship between bully-victim behavior and social skills of preschool children. The study group of this research consisted of 150 children from 25 pre-school education institutions randomly selected from 5-6 year old children attending pre-school education institutions in the city center of Karabuk. In this research in order to collect data Parent Form of PreSchool Social Skills Rating Scale (OSBED) and Bully and Victim Child Behavior Assessment Form were used. Mann Whitney U and Spearman Brown Correlation Coefficient were used in the analysis of the data. After the results of the research were examined in terms of variables, it was found that the children showed significant differences according to bully, victim behaviors and gender, age; there was a significant difference between children's social skills and gender and age variables. As a result of the research, it was found that girls academic support skills, friendship skills and emotion management skills were higher than boys and friendship skills of 6-year-old children were found to be higher than 5-year-old children. At the end of the study, as the victim-child behaviors increased, initial skills increased, that as the passive bully-child behaviors of children increase, initial skills, friendship skills and emotion management skills increase and it was seen that as bully-child behaviors increased, initial skills, friendship skills and emotion management skills increased.

Key Words: *Bully, Victim, Passive bully, Social skills, Preschool period*

GİRİŞ

Okul öncesi dönem, gelişim hızının zirveye ulaştığı ve kişiliğin temellerinin atıldığı bir dönemdir. Bu süre zarfında, çocuklar sevdikleri her şeyi öğrenmeye açıktırlar ve yakın çevredeki insanlar çocuklara rol model olurlar. Bu dönemdeki becerilerin gelişimi, daha sonraki becerilerin gelişimi için bir temel sağlar (Günindi, 2011). Çocukların örgün eğitime başlaması, iyi organize edilmiş etkinliklere katılmak ve istikrarlı bir akran grubunun üyesi olmak (Vlachou vd, 2011) gibi çeşitli davranışları teşvik edebilecek yeni deneyimler sunar. Erken eğitim bağlamlarında, sınıf dışında oyun alanı, teneffüs zamanı ve eğlenceli aktiviteler çocuklara sosyal etkileşim için çok sayıda fırsat sunar (Vlachou vd., 2016). Akran ilişkilerinin yaşam boyu sağlıklı sürdürülebilmesi için bireylerin sosyal uyum ve sosyal iletişim becerilerine gereksinimi vardır (Szewczyk-Sokolowski vd., 2005). Bu becerilerinin edinilmesinde ise erken çocukluk yıllarında edinilen sosyal davranışlar önemlidir (Farmer, 2000). Örneğin, arkadaşlık kurma, kurulan bu etkileşimi sürdürme, tutarlı oyun grupları oluşturma, sosyal bir grubun üyesi olma gibi sosyal beceriler erken çocukluk yıllarında edinilmeye başlanılan becerilerdir. Bireyler yaşamlarını sosyal becerilerle yapılandırmaktadırlar ve sosyal beceri yaşamlarının bir parçası durumundadır. Sosyal beceriler, bir bireyi başkalarıyla uygun şekilde etkileşime girme ve toplumda kabul edilmeyen tepkileri önleme konusunda güçlendiren karmaşık beceriler ve davranışlar dizisi olarak tanımlanmıştır (Aksoy ve Baran, 2010). Sosyal beceriler, çevreden olumlu pekiştirme sağlayan veya kişilerarası ilişkileri sürdürmek için kullanılan, öğrenilmiş davranışlar olarak da tanımlanmaktadır (Gewertz, 2003). Akranlar ve yakın çevredeki yetişkinlerle yakın ilişkiler kurmak, arkadaş edinmek, arkadaşlıkları sürdürmek, akran kabulü ve olumsuz ya da zararlı ilişkileri bitirmek çocuğun sosyal beceri düzeyinin göstergeleridir (Bacanlı, 2008; Ergenekon, 2012). Okul öncesi çocuklar etkili bir performans, uyum, eğitim ve yaşam kalitesinde iyileşme için sosyal beceriler kazanırlar (Hosokawa ve Katsura, 2017).

Okul öncesi eğitim ortamında özellikle beş ila altı yaş çocuklara karşılıklı arkadaş edinme ve küçük akran gruplarına üye olma, sosyal oyuna katılma ve arkadaşlık kurma gibi becerilerin geliştirilmesinde yönelik deneyimler sunar (Vlachou vd., 2011). Bu ortamlarda çocuklar aynı zamanda, akranlarıyla çeşitli nedenlerle çatışma yaşayıp istenmeyen davranışlar sergileyebilirler.

Bunlardan biri zorbalık davranışlarıdır. Olweus (1993) davranışın zorbalık olarak değerlendirilebilmesi için üç kriter belirlemiştir. İlk olarak, kasıtlı bile isteye yapılmış olması, ikinci olarak sürekli tekrarlanması ve son olarak zorbalığa uğrayan kişinin kendini savunmadan güçsüz olması olarak tanımlamışlardır (Olweus, 2011). Okulda zorbalık genellikle çocuklar, ergenlik öncesi çocuklar ve ergenler arasında yaygın bir sorun olarak görülmektedir (Smith vd., 1999). Ancak son zamanlarda zorbalığın okul öncesi yıllarda da görüldüğüne ileri sürülmekte (Camodeca vd., 2015) 4 ve 5 yaş kadar küçük çocukların zorbalık tanımına uygun saldırgan davranışlar sergiledikleri ifade edilmektedir (Cameron ve Covac, 2016; Perren ve Alsaker, 2006).

Akran zorbalığında zorbaca davranışlara uğrayan kişiler kurbanlardır ve bu kişiler zorbalık davranışında mağduriyete uğrarlar (Gökler, 2007). Zorba ise zorbalık sürecini başlatan ve sürdüren kişilerdir. Bunun yanında zorba ve zorbalığı destekleyen, ancak aktif olarak yapmayan kişiler “destekleyici-pasif zorba” olarak tanımlanmaktadır (Olweus, 2003). Pasif zorba çocuk, zorbalık sürecine aktif olarak katılmasa da zorbaların zorbalık davranışlarına seyirci kalan veya destekleyen çocuklardır (Özyürek ve Kurnaz, 2019). Zorbalık, kısa ve uzun vadeli olarak olumsuz etkileri olan ve önemli kabul edilen büyük sıkıntılar oluşturabilmektedir (Williams vd., 1996). Akran zorbalığına maruz kalmak arkadaş sayısının azalmasına (Hodges ve Perry, 1999), akranlarınca reddedilmeye, okula karşı olumsuz tepki geliştirmeye (Cullerton-Sen ve Crick, 2005) ve dikkat eksikliği/dağınıklığı gibi uyum ve davranış problemlerine neden olabilmektedir (Hodges ve Perry, 1999). Bu süreçte zorbalık sürecine katılan, zorbalığa maruz kalan ve zorbalığı gerçekleştiren çocuklar, yaşantılarının gelecek yıllarında kendilerinin ve çevresindeki kişilerin yaşamlarına da bu olumsuz sonuçları yansıtmaktadır (Uysal, 2011). Zorbalık davranışında bulunan çocukların, sıklıkla gelişmemiş veya yetersiz sosyal becerilere sahip olduğu bildirilmektedir (Perren ve Alsaker, 2006).

Yapılan araştırmalarda akran zorbalığının; akran zorbalığı davranışında bulunma ve akran zorbalığına ilişkin değişkenlerin (Danacı ve Çetin 2016; Uysal, 2011), 24-36 aylık çocukların zorbalığına yönelimlerinin (Pınarcık, 2017), cinsiyet değişkeninin sosyal beceri üzerindeki etkisi ve zorbalıkla başa çıkma stratejilerinin (Peker ve Gültekin, 2014), okul öncesinde farklı değişkenlere

göre akran ilişkileri ve akran şiddeti (Salı, 2014), akran zorbalığının yoğunluğu (Kirves ve Sajaniemi, 2012), zorbalık rolleri (Perren ve Alsaker, 2006); akran zorbalığına maruz kalma derecesinin çocukların doğasına etkileri (Özdemir, Gültekin Akduman ve Gündüz, 2018) yönünden incelendiği görülmektedir. Okul öncesi dönemden itibaren akran zorbalığına etki eden faktörlerin bilinmesinin, akran zorbalığı ve sosyal beceriler arasındaki ilişkinin belirlenmesinin riskli grupların tespitinde ve dolayısıyla da bu probleme yönelik alınacak önlemlerde önemli bir aşama olacağı düşünülmektedir. Bu çalışmada, okul öncesi dönemdeki çocukların zorba-kurban davranışları ile sosyal becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- Okul öncesi dönem çocukların zorba ve kurban davranışlarıyla sosyal becerileri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
- Okul öncesi dönem çocukların zorba ve kurban davranışları cinsiyet ve yaş değişkenine göre farklılık göstermekte midir?
- Okul öncesi dönem çocukların sosyal becerileri cinsiyet ve yaş değişkenine göre farklılık göstermekte midir?

YÖNTEM

Bu bölümde çalışmanın yöntem kısmı detaylıca ele alınmıştır.

Araştırmanın Modeli

Araştırma, mevcut bir durumu olduğu gibi ortaya koymayı amaçladığından betimsel tarama modelindedir. Tarama modelleri, şu anda ve geçmişteki durumu, herhangi bir müdahale olmaksızın olduğu haliyle betimlemeyi hedefleyen çalışmalara uygun bir modeldir (Karasar, 1999).

Çalışma Grubu

Araştırma 2018-2019 öğretim yılında, Karabük ili merkezinde yürütülmüştür. Araştırmanın çalışma grubunu, Karabük ili şehir merkezindeki 71 öğretmenin desteğiyle 25 okul öncesi eğitim kurumundaki, 5-6 yaş arası 150 çocuk oluşturmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Verilerin toplanma aracı olarak, çocukların zorba kurban davranışlarının belirlenmesi amacıyla “Zorba ve Kurban Çocuk Davranışlarını Değerlendirme

Formu (ZKDF)” ve çocukların sosyal becerilerinin belirlenmesinde “Okul Öncesi Sosyal Beceri Değerlendirme Ölçeği (OSBED) Öğretmen Formu” kullanılmıştır.

Zorba ve Kurban Çocuk Davranışlarını Değerlendirme Formu (ZKDF), Özyürek ve Kurnaz (2019) tarafından geliştirilmiştir. Geçerlik ve güvenilirlik çalışması 176 okul öncesi ve ilkokul çocuğunun verileri kullanılarak yapılmıştır. Kapsam geçerliği için uzman görüşü alınmıştır. Ölçek okul ortamında çocuklarda gözlenen zorbalık ve kurban davranışları öğretmen gözlemlerine dayanılarak değerlendirilmektedir. Sınıf öğretmeni tarafından çocuğa ilişkin gözlemlere göre her çocuk için ayrı ayrı doldurulmaktadır. Her ifade için “Evet” 1 puan, “Hayır” 0 puan olarak puanlanmaktadır. Ölçek “Zorba-Çocuk Davranışları (Z1-Z13.maddeler “*Örnek Maddeler; Genellikle arkadaşlarıyla ilişkilerinde alaycıdır. / Çoğu zaman zarar verici davranışlarda bulunan kendi olmasına rağmen, arkadaşını öğretmenine şikâyet eder. / Sınıftaki bir grup arkadaşına, bir başka arkadaşını oyuna almamaları için sürekli telkinde bulunur.*”), “Kurban Çocuk Davranışları (K1-K14.maddeler “*Örnek Maddeler; Başka bir arkadaşı tarafından eşyalarına zarar verildiğinde (yirtma, kırma vb.) sessiz kalır. / Arkadaşı tarafından öğretmenine şikâyet edildiğinde, mağdur olan kendi olmasına rağmen bu duruma sessiz kalır.*”) ve “Pasif Zorba-Çocuk Davranışları (P1-P5. Maddeler “*Örnek Maddeler; Arkadaşının haksız olduğunu bildiği halde ondan yana tavır sergiler. / Zarar verici davranışlarda bulunan arkadaşını güçlü görüldüğü için tercih eder.*”) olmak üzere üç alt boyuttan ve 32 maddeden oluşmaktadır. Alt boyutlardan alınan yüksek puan, çocuğun zorba-kurban-pasif zorba olma eğiliminin hangisinin daha baskın olduğu hakkında fikir vermektedir. Ölçek KR-20 iç tutarlılık katsayısı Zorba-Çocuk Davranışları alt boyutu için 0,86, Kurban Çocuk Davranışları alt boyutu için 0,88 ve Pasif-Zorba Çocuk alt boyutu için ise 0,71 olarak hesaplanmıştır.

Okul Öncesi Sosyal Beceri Değerlendirme Ölçeği (OSBED) Öğretmen Formu, Ömeroğlu ve arkadaşları (2012) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek Başlangıç Becerileri (12 madde / Selamlaşma, Akranlarına ismiyle hitap etme, Anlaşılır bir ses tonu ile konuşma vb.), Akademik Destek Becerileri (11 madde / Dinleme, Soruya cevap verme, Başladığı etkinliği sonlandırma vb.), Arkadaşlık Becerileri (13 madde / Akran gruplarına katılma, Arkadaşlarının duygularını

anlama, Oyuna davet etme vb.) ve Duygularını Yönetme Becerileri (12 madde / Başkalarının duygularını anlama, Hakkını koruma, Hayır cevabını kullanma vb.) olmak üzere dört alt boyuttan oluşmaktadır. Öğretmenlerin çocuklar için gözlemlerini ölçekte verilen ifadelere uygun biçimde işaretlemeleri gerekmektedir. Başlangıç becerileri; kendini tanıtmaya, teşekkür etme gibi günlük yaşam becerilerini içermektedir. Akademik destek becerileri; söz alma ve düşüncelelerini ifade etme gibi becerileri kapsamaktadır. Arkadaşlık becerileri; sıra bekleme ve paylaşma gibi akran etkileşimine yönelik becerileridir. Duygularını yönetme becerileri ise çocukların duygularını tanıma ve kontrol etmesine yönelik becerileridir. OSBED 3-6 yaş grubu 3324 çocuğun öğretmen formundan elde edilen güvenilirlik katsayıları beş yaş grubu çocuklar için 0,88 ile 0,96 olarak tespit edilmiştir. Ölçek tam puan ve alt boyuttan alınan toplam puanların yer aldığı yüzdelik norm dilimlerine göre çocukların sosyal gelişim becerileri, yorumlanmaktadır (Ömeroğlu vd., 2014; Özyürek vd., 2014).

Verilerin Toplanması ve Analizi

Karabük valiliği Olur'u ve Karabük Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulundan alınan etik izin ve Karabük Valili Olur'u ile resmi okul öncesi eğitim kurumlarındaki öğretmenlere ulaşılmıştır. Çalışmaya katılmaya gönüllü olan öğretmenlerden, sınıflarından en az bir kız ve bir erkek çocuk için ölçekleri doldurmaları istenmiştir. Verilerin analizinde hangi testlerin kullanılabileceğinin belirlenmesi amacıyla puan dağılımlarının normal olup olmadığı Kolmogorow Simirnov Testi ile incelenmiştir. Verilerin normal dağılmaması nedeniyle, analizlerde cinsiyet ve yaş değişkeni için Mann Whitney U (MWU) Testi ve iki ölçüm seti arasındaki ilişkinin belirlenmesinde Spearman Brown Korelasyon Katsayısı kullanılmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde çocukların ZKDF ve OSBED puanları analiz sonuçlarına yer verilmiştir.

Zorba kurban davranışları ve sosyal beceriler arasındaki ilişki

Tablo 1'de çocukların ZKDF ve OSBED puanları korelasyon analizi sonuçları sunulmuştur.

Tablo 1. ZKDF ve OSBED Puanları Korelasyon Analizi Sonuçları

ZKDF	OSBED				
		Başlangıç Becerileri	Akademik Destek Becerileri	Arkadaşlık Becerileri	Duygularını Yönetme Becerileri
Zorba-Çocuk Davranışları	r	0,234	0,377	0,470	0,402
	p	0,004*	0,000*	0,000*	0,000*
Kurban-Çocuk Davranışları	r	0,290	0,101	0,139	0,144
	p	0,000*	0,217	0,090	0,078
Pasif Zorba-Çocuk Davranışları	r	0,348	0,210	0,431	0,230
	p	0,000*	0,010*	0,000*	0,005*

Tablo 1'e göre, ZKDF, Zorba-Çocuk Davranışları alt boyutu puanı ile OSBED Başlangıç Becerileri, Akademik Destek Becerileri, Arkadaşlık Becerileri ve Duygularını Yönetme Becerileri alt boyut puanları arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır ($r=0,234$, $r=0,377$, $r=0,470$, $r=0,402$ $p<0,05$). Buna göre, çocukların zorba-çocuk davranışları arttıkça başlangıç becerileri, arkadaşlık becerileri, akademik destek becerileri ve duygularını yönetme becerilerinin arttığı söylenebilir. Çocukların ZKDF, Kurban-Çocuk Davranışları alt boyutu puanı ile OSBED Başlangıç Becerileri alt boyut puanı arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır ($r=0,290$, $p<0,05$). Buna göre kurban-çocuk davranışları arttıkça başlangıç becerilerinin arttığı söylenebilir. ZKDF Pasif Zorba-Çocuk Davranışları alt boyutu puanı ile OSBED Başlangıç Becerileri, Akademik Destek Becerileri, Arkadaşlık Becerileri ve Duygularını Yönetme Becerileri alt boyut puanları arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır ($r=0,348$, $r=0,210$, $r=0,431$, $r=0,230$, $p<0,05$). Buna göre, çocukların pasif

zorba çocuk davranışları arttıkça başlangıç becerileri, arkadaşlık becerileri, akademik destek becerileri ve duygularını yönetme becerilerinin arttığı söylenebilir.

Yaş ve Cinsiyet Değişkenine göre Zorban Kurban Davranışları

Tablo 2'de cinsiyete ve Tablo 3'te yaşa göre ZKDF puanları analiz sonuçları sunulmuştur.

Tablo 2. Cinsiyete göre ZKDF Puanları MWU Testi sonuçları

Alt Boyutlar	Cinsiyet	n	$\bar{x}$	S	z	p
Zorba-Çocuk Davranışları	Kız	74	24,09	3,8	-2,094	0,036*
	Erkek	76	23,48	4,31		
Kurban-Çocuk Davranışları	Kız	74	26,09	4,86	-0,680	0,496
	Erkek	76	25,91	4,06		
Pasif Zorba-Çocuk Davranışları	Kız	74	8,93	1,60	-1,374	0,170
	Erkek	76	8,72	1,89		

*p<0,05

Tablo 2'ye göre, çocukların cinsiyeti ile ZKDF, Zorba-Çocuk Davranışları alt boyut puanları arasındaki fark manidardır (p<0,05). Kız çocukların puan ortalaması ($\bar{x}$ =24,09), erkeklerin puan ortalamasından ($\bar{x}$ =23,48) daha yüksektir. Buna göre, kız çocukların zorba çocuk davranışlarını erkek çocuklara oranla daha yüksek olduğu söylenebilir. Ancak cinsiyet ile kurban çocuk ve pasif zorba çocuk puanları arasında bir fark yoktur (p>0,05).

Tablo 3. Yaş Göre ZKDF Puanları MWU Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Yaş	n	$\bar{x}$	S	z	p
Zorba-Çocuk Davranışları	5 Yaş	74	22,51	4,64	-2,181	0,029*
	6 Yaş	76	24,09	3,61		
Kurban-Çocuk Davranışları	5 Yaş	74	25,46	4,31	-0,634	0,526
	6 Yaş	76	26,19	4,55		
Pasif Zorba-Çocuk Davranışları	5 Yaş	74	8,46	1,83	-1,481	0,139
	6 Yaş	76	8,88	1,70		

*p<0,05

Tablo 3'e göre, çocukların yaşı ile ZKDF, Zorba-Çocuk Davranışları alt boyut puanları arasındaki fark manidardır ($p<0,05$). 6 yaşındaki çocukların puan ortalaması ($\bar{x}=24,09$), 5 yaşındaki çocukların puan ortalamasından ($\bar{x}=22,51$) daha yüksektir. Buna göre, 6 yaşındaki çocukların zorba-çocuk davranışlarının 5 yaşındaki çocuklara oranla daha yüksek olduğu söylenebilir.

Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Sosyal Beceriler

Tablo 4'de çocukların cinsiyetine ve Tablo 5'te yaşına göre OSBED puanları analiz sonuçları sunulmuştur.

Tablo 4. Cinsiyete Göre OSBED Puanları MWU Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Cinsiyet	n	$\bar{x}$	S	z	p
Başlangıç Becerileri	Kız	74	48,59	12,56	-1,593	0,111
	Erkek	76	44,60	8,46		
Akademik Destek Becerileri	Kız	74	48,66	11,08	-2,168	0,030*
	Erkek	76	46,31	11,40		
Arkadaşlık Becerileri	Kız	74	51,94	15,12	-2,140	0,032*
	Erkek	76	47,22	9,61		
Duygularını Yönetme Becerileri	Kız	74	43,70	8,78	-2,539	0,011*
	Erkek	76	40,90	8,95		

* $p<0,05$

Tablo 4'e göre, çocukların cinsiyeti ile OSBED Akademik Destek Becerileri, Arkadaşlık Becerileri ve Duygularını Yönetme Becerileri alt boyut puanları arasındaki fark manidardır ($p<0,05$). Kız çocukların puan ortalaması ($\bar{x}=48,66$, $\bar{x}=51,94$, $\bar{x}=43,70$), erkek çocukların puan ortalamalarından ($\bar{x}=46,31$, $\bar{x}=47,22$, $\bar{x}=40,90$) daha yüksektir. Buna göre, kız çocukların akademik destek becerileri, arkadaşlık becerileri ve duygularını yönetme becerilerinin erkek çocuklardan daha yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 5. Yaşa Göre OSBED Puanları Mann Whitney-U Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Yaş	n	$\bar{x}$	S	z	p
Başlangıç Becerileri	5 yaş	58	46,39	13,32	-0,551	0,609
	6 yaş	92	46,68	8,99		
Akademik Destek Becerileri	5 yaş	58	47,00	11,71	-0,800	0,423
	6 yaş	92	47,77	11,03		
Arkadaşlık Becerileri	5 yaş	58	47,15	9,48	-2,214	0,027*
	6 yaş	92	51,06	14,37		
Duygularını Yönetme Becerileri	5 yaş	58	41,46	9,08	-0,937	0,349
	6 yaş	92	42,80	8,87		

*p<0,05

Tablo 5'e göre, çocukların yaşı ile OSBED Arkadaşlık Becerileri alt boyut puanları arasındaki fark manidardır (p<0,05). Arkadaşlık Becerileri alt boyutunda 6 yaşındaki çocukların puan ortalaması ($\bar{x}$ =51,06), 5 yaşındaki çocukların puan ortalamasından ($\bar{x}$ =47,15) daha yüksektir. Buna göre, 6 yaşındaki çocukların arkadaşlık becerilerinin daha iyi olduğu söylenebilir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Yapılan çalışmada çocukların zorba-çocuk davranışları arttıkça başlangıç becerileri, arkadaşlık becerileri, akademik destek becerileri ve duygularını yönetme becerilerinin arttığı; kurban-çocuk davranışları arttıkça başlangıç becerilerinin arttığı; çocukların pasif zorba-çocuk davranışları arttıkça başlangıç becerileri, arkadaşlık becerileri, duygularını yönetme ve akademik destek becerilerinin arttığı görülmüştür. Bir başka deyişle çocukların sosyal becerileri arttıkça zorbalık davranışlarının arttığı, tanışma ve selamlaşma gibi başlangıç becerileri arttıkça kurban çocuk olma durumlarının da arttığı görülmüştür. Bu sonuç alan yazındaki genel görüşe paralel değildir. Çalışmanın bu bulgusunun alanyazındaki ağırlıklı olarak ulaşılan sonuçlarla paralel olmamasının, sosyal beceri ve zorbalık konusunun ilkokul ve ergenlik döneminde yoğun olarak çalışılması ve okulöncesi dönemde akran zorbalığı olarak görülen davranışların şekli ve nedenleri ile ilişkili olabileceği düşünülmüştür. Okul öncesi dönemde 4-6 yaş arasında doğrudan zorbalık daha fazla görülmektedir (Monks, 2000). Aynı zamanda sözel zorbalık bu dönemde en fazla görülen zorbalık türüdür (McGinnis ve Goldstein, 2003). Ancak bunun dışında arkadaşlığı bitirmekle

tehdit etme, oyundan veya gruptan dışlama, arkadaşı hakkında kötü sözler söyleme gibi dolaylı zorbalık sayılabilecek davranışlar da görülmektedir (Adams, 2008). Okulöncesi dönemde çocukların genellikle kendilerine ait olan materyalleri paylaşmamak için zorbalığa yoğun olarak başvurabildikleri (Gültekin Akduman, 2012; Aslan ve Tuğrul, 2014) ifade edilmektedir. Schwartz (2000), Bayraktar (2006), çalışmalarında zorbalık düzeyleri yüksek olan çocukların yüksek düzeyde olumlu davranışlar göstermediklerini belirlemişlerdir. Ancak alan yazında, farklı yaş gruplarında bu konu hakkında farklı görüşler de bulunmaktadır. Akran zorbalığı konusunda yapılan çalışmalar çocukluk ve ergenlik döneminde; özellikle erkek çocukların geniş arkadaşlık ağlarına sahip olduğunu göstermiş (Boulton, 1999; Huttunen ve Salmivalli, 1996), saldırgan çocukların başarılı olma eğiliminde olduğunu (Espelage vd., 2003), agresif olan erkeklerin oldukça popüler ve sosyal çocuklar olabileceği ifade edilmiştir (Rodkin vd., 2000). Bazı çalışmalarda, akran zorbalığı gösteren çocukların akran kabulünün daha az olduğu ya da akranları tarafından reddedildikleri belirtilirken (Austin ve Joseph, 1996) bazı çalışmalarda ise genel bir görüş birliği bulunmamaktadır. Yapılan birtakım araştırmalarda; zorbaların, kurbanlara ve akranlarına göre çok daha kolay arkadaş edindikleri görülmektedir (Olweus, 1993; Nansel vd., 2001). Perren ve Alsaker (2006), anaokulunda zorba/kurban çocukların sosyal davranışlarını incelemek amacıyla yaptıkları araştırmasında 5-7 yaşlarındaki 344 çocuk ile çalışmıştır. Öğretmenlere anket ve çocuklara görüşme yöntemi uygulanmıştır. Zorbaların yüksek oranda fiziksel ve sözel saldırgan davranış gösterdikleri, zorba olmayan çocuklara göre daha az işbirlikçi ve olumlu sosyal davranış sergiledikleri, ancak daha çok sosyal oldukları ve gruplarında lider rolüne sahip oldukları tespit edilmiştir. Zorba ve zorba kurbanların tersine kurbanların, zorbalığa hiç dâhil olmayan çocuklara göre daha uysal olduğu, sosyal becerilerinin var olmasına rağmen liderlik becerilerinin eksik olduğu, içe dönük, izole olmuş, iş birliğinden uzak ve çoğunlukla hiç oyun arkadaşı olmayan çocuklar olduğu görülmüştür. Zorba-kurbanların ise yüksek düzeyde saldırgan davranış gösterdiği, düşük düzeyde işbirlikçi ve olumlu sosyal davranış sergilediği; bununla birlikte sosyal ve liderlik becerilerinin de düşük düzeyde olduğu bulunmuştur. Pellegrini ve arkadaşları (1999), zorba çocukların, akran reddi yaşasalar bile diğer zorba çocuklarla arkadaş olduklarını ve birlikte olduklarını belirlemişlerdir. Rodkin ve Hodges (2003),

çalışmalarında zorbaların akran ilişkilerinin farklılık gösterdiğini, bazı zorbaların belli bir sosyal statülerinin olduğunu, bazı zorbaların akran grupları içinde ret aldığı, bazılarının ise yalnız ya da diğer zorba arkadaşları ile olduklarını ifade etmişlerdir. Okulöncesi dönemde akran zorbalığı olarak görülen davranışların ortaya çıkış şekli ve bu davranışların arkasındaki nedenler; ilkököl, ortaokul ve lise dönemine göre değişkenlik göstermektedir. Zorba-kurban davranış ile sosyal beceriler arasındaki ilişkinin daha büyük örneklemelerde araştırılması gerektiği düşünülmektedir.

Yapılan çalışmada kız çocukların zorba çocuk davranışlarının erkek çocuklara oranla daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Akran zorbalığı üzerine gerçekleştirilen çalışmalarda araştırılan önemli değişkenlerden biri cinsiyettir. Araştırmalar her iki cinsiyetin de zorbalık davranışlarında bulunduğunu söylemektedir (Kartal, 2008). Bu konuda kabul gören genel görüş, erkeklerin kızlara oranla daha fazla zorbalık sürecinde yer aldığı (zorba-kurban) yönündedir (Olweus, 1995; Vervoot vd., 2010). Ancak kızlar da erkekler kadar zorbalık uygulayabilecek yeterliliğe sahip olabilmektedir (Çınkır ve Kepenekçi, 2003). Zorbalığa yönelik yapılan araştırmalar farklı sonuçları tespit etmektedir. Araştırmaların çoğu, kızların daha fazla ilişkisel saldırganlık (Craig vd., 2000) ve sözlü saldırganlık gösterdiğini; fiziksel saldırganlığın ise erkeklerde yaygın olduğunu ifade etmektedir (Green vd., 2008). Kartal ve Bilgin (2007) de, kızların genellikle duygusal zorbalık uyguladıklarını ve erkeklerin de genellikle fiziksel zorbalık uyguladıklarını ifade etmiştir. Erkeklerin kızlardan daha fazla zorba olduklarını ifade etmek abartılı bir genelleme olduğu düşünülmektedir. Çünkü cinsiyet ve saldırganlığa yönelik yapılan çalışmaların genelinde erkeklerle ait saldırganlık kalıplarına odaklanılmıştır. Bahsedilen bu yönelim 1990'lı yılların başlangıcı ile değişmeye başlamıştır. Bu değişimle cinsiyet konusuna özen gösterilerek kız çocuklarının akran ilişkileri özel olarak ele alınarak incelenmiştir. Erkek ve kız çocuklarının saldırgan davranışlarını farklı yollarla ifade edebilecekleri bulgularla tespit edilerek, kabul gören erkeklerin kızlara oranla daha fazla saldırgan olduğu düşünceye karşı çıkmıştır (Ladd, 1999). Crick ve arkadaşları da (1996), kız çocuklarının erkeklere oranla daha fazla dolaylı ve ilişkisel saldırganlık davranışı gösterdiğini, erkeklerin ise fiziksel ve sözel saldırganlık biçimini kullandıklarını ifade etmişlerdir. Cinsiyet ve zorbalık ilişkisini açıklamaya çalışan bazı araştırmalar toplumsal cinsiyet rollerinin

bu konuda belirleyeceği olabileceğini, kız çocuklarının küçük yaşlardan itibaren çevrenin etkisi ile fiziksel saldırganlıklarının bastırıldığını bu sebeple kız çocuklarının saldırganlıklarını açık bir şekilde ifade etmekten kaçınarak gizli/dolaylı zorbalığı tercih edebileceklerini, erkek çocuklarının ise çevrenin, zorbalığı daha fazla erkeksi bir davranış olarak algılanması sebebiyle bu zorbalık türünü tercih edebileceğini ifade etmektedir (Bettencourt ve Miller, 1996; Bettencourt ve Kernahan, 1997).

Çalışmadan elde edilen bulgularda 6 yaşındaki çocukların zorba çocuk davranışlarının 5 yaşındaki çocuklara oranla daha yüksek olduğu görülmüştür. Zorbalığa uğrama ve zorba davranışlarda bulunma ile yaş değişkeni arasında alan yazında farklı sonuçlar bulunmaktadır. Yörük (2016), 3-6 yaş arası çocuklarda zorbalık davranışı olaylarının yaş grubuna göre anlamlı bir farklılık göstermediğini vurgulamaktadır. Haynie ve arkadaşları (2001), 4263 öğrenciyle yaptıkları bir çalışmada, zorba olma ve zorbalığa maruz kalmanın yaşın artışıyla birlikte arttığını tespit etmişlerdir. Alan yazında kurban olmanın yaşla birlikte azaldığını (Baldry ve Farrington, 2005), yaşın zorbalık kurbanı olmada bir farklılık oluşturmadığını (Mynard ve Joseph, 2000), kurban olma durumunun yaşın artışıyla birlikte azabileceğini (Salmivalli, 2002) ifade eden araştırma bulguları mevcuttur. Akran zorbalığı ve yaş arasındaki ilişkide ifade edilen bir diğer görüş, çocuk büyüdükçe zorbalığın ve mağdur olmanın azalmadığı ancak fiziksel zorbalığın yerine sözel ve ilişkisel zorbalığın kullanıldığıdır (Korkut, 2004). Gültekin Akduman (2012), çalışmasında şiddetin her iki yaşta da olduğunu ve 5-6 yaş grubunda fiziksel şiddetin 3-4 yaş grubuna göre daha az görülmesine karşın sözlü ve ilişkisel şiddet oranının arttığını vurgulamıştır. Ladd ve arkadaşları (1996), çalışmalarında 5-6 yaş arası çocuklarda, 3-4 yaş arası çocuklara göre sözel ve ilişkisel saldırganlık oranı artarken fiziksel saldırganlık oranının düştüğünü belirtmişlerdir.

Çalışmada kız çocukların akademik destek, arkadaşlık ve duygularını yönetme becerilerinin erkek çocuklara oranla daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Alan yazındaki araştırmalar bu bulguyu destekler nitelikte kızların sosyal beceri düzeyinin erkeklerden daha yüksek olduğunu ifade etmektedir. Örneğin, İranlı bir örnekleme, kızlar daha yüksek sosyal beceri ve akademik yeterlilik gösterirken, erkek çocuklarda daha yüksek davranış sorunları vardı

(Abdi, 2010). Seven (2006), çalışmasında çocukların cinsiyeti ile sosyal becerileri arasında anlamlı farklılık olduğunu tespit etmiştir. Kızların erkeklerden daha fazla sosyal beceri puanı aldığını ifade etmiştir. Ancak bazı çalışmalar sosyal beceri ve cinsiyet arasında bir ilişki bulamamıştır (Gouley vd., 2008). Bu nedenle, sosyal beceriler ve cinsiyet farklılıkları arasındaki ilişkinin daha fazla araştırılması gerekmektedir.

Yapılan çalışmada 6 yaşındaki çocukların arkadaşlık becerilerinin 5 yaşındaki çocuklara oranla daha yüksek olduğu görülmüştür. Benzer olarak Yang ve arkadaşları (2008), çalışmalarında 61-72 aylık çocukların sosyal beceri puanlarını 48-60 aylık çocuklara oranla daha fazla olduğunu belirlemiştir. Koçak ve Tepeli (2004), çalışmalarında 5 yaşındaki çocukların iş birliği ve sosyal ilişki ortalama puanlarının 4 yaşındaki çocuklardan daha fazla olduğunu tespit etmişlerdir. Çocukların yaşının artışıyla birlikte bazı becerilerinin gelişimi devam etmektedir. Çocukların düşüncelerini doğru şekilde ifade etme becerileri yeterli düzeyde geliştikçe birçok alanda da gelişmeleri beklenmektedir. Bu sebeple sosyal uyum ve iletişim becerilerinin yaş değişkenine bağlı olarak değişeceği beklenmektedir. Ancak sosyal becerilerle yaş arasında anlamlı fark bulmayan çalışmalar da bulunmaktadır (Bolat ve Kahveci, 2016).

Zorba ya da kurban hangi rolde olursa olsun zorbalığın gerçekleştiği ortamda bulunan her bireyin bu durumdan olumsuz etkilendiği alanyazında vurgulanmaktadır. Bu bölümde, çalışmadan elde edilen bulgular ve alan yazındaki bilgiler ışığında bazı öneriler olmuştur:

- Öğretmenlerin doğru değerlendirme yapmaları veya önleyici müdahalelerin etkili olabilmesi için akran zorbalığı ve zorbalık sürecinde yer alan roller konusunda bilgilendirilmeleri ve bu doğrultuda sosyal politikalar geliştirilmesi önerilmektedir.
- Erken yaşlardan itibaren geliştirilecek sosyal becerilerle gelecekte ortaya çıkabilecek zorba-kurban davranışları önlenabilir. Bu nedenle örgün veya yaygın eğitim kurumlarında yürütülen aile eğitimlerinde, sosyal beceriler ve zorbalık davranışları konuları ele alınabilir.
- Özellikle ilkökul, ortaokul ve lisede üst düzeye çıkabilecek akran zorbalığına erken müdahale edebilmek için okulöncesi dönemden itibaren ailelere ve öğretmenlere akran zorbalığı konusunda farkındalık kazandırılmasına yönelik çalışmalar yapılabilir.

- Zorbalık davranışı gösteren çocukların akran ilişkileri ve sosyal becerileri daha geniş bir çalışma grubu ve farklı yaş grupları üzerinde araştırılabilir. Zorbalık sürecinde rol alan ve daha az bilinen pasif zorba çocuk rolüne yönelik çalışmalar yapılabilir.
- Bu araştırmada, çocukların zorba ve kurban davranışlarıyla sosyal beceri düzeyleri, sadece öğretmenlerin bakış açısından değerlendirilmiştir. Sonraki çalışmalarda çocukların ve ebeveynlerinin bakış açılarının alınması öğretmenlerin, çocukların ve ebeveynlerin bakış açıları arasındaki farklılıkları tespit edebilir.

KAYNAKÇA

- Abdi, B. (2010). Gender differences in social skills, problem behaviours and academic competence of Iranian kindergarten children based on their parent and teacher ratings. *Procedia Soc. Behav. Sci.*, 5, 1175–1179.
- Adams, H. (2008). *The education of Henry Adams*. England: Oxford University.
- Aksoy, P. and Baran, G. (2010). Review of studies aimed at bringing social skills for children in preschool period. *Procedia Soc. Behav. Sci.* 9, 663–669.
- Aslan, Ö. M., ve Tuğrul, B. (2014). Okul öncesi dönemdeki çocukların oyunlarında ortaya çıkan zorbalık ve mağdur olma davranışlarının içerik analizi. *Journal of Theoretical Educational Science*, 63.
- Austin, S. and Joseph, S. (1996). Assessment of bully/victim problems in 8 to 11 year olds. *British Journal Of Educational Psychology*, (66), 447-456.
- Bacanlı, H. (2008). *Sosyal beceri eğitimi*. Ankara: Asa yayınları.
- Baldry, A.C. and Farrington, P.D. (2005). Protective factors as moderators of risk factors in adolescence bullying. *Social Psychology of Education*, 8, 263–284.
- Bayraktar, F. (2006), İlköğretimde zorbalık ve kurban olma: ergenlik öncesi çocuklarda zorbalığın, kurbanların, zorba/kurbanların ve katılmayan grubun karşılaştırılması. *Türk Psikoloji Bülteni*, 12 (38), 43-58.
- Bettencourt, B.A. and Miller, N. (1996). Gender differences in aggression as a function of provocation: a meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 119, 422-447.
- Bettencourt, B.A. and Kernahan, C. (1997). A meta-analysis of aggression in the presence of violent cues: effects of gender differences and aversive provocation. *Aggressive Behavior*, 23, 447-456.
- Bolat, E.Y. ve Kahveci, D. (2016). 4-6 yaş grubu çocukların bazı değişkenlere göre sosyal becerilerinin karşılaştırılması. *Turkish Journal of Primary Education*, 1(1), 14-25.
- Boulton, M.J. (1999). Concurrent and longitudinal relations between children's playground behavior and social preference, victimization and bullying. *Child Development*, 70, 944–954.
- Cairns, R.B., Cairns, B.D., Neckerman, H.J., Gest, S.D. and Garipey, J. (1988). Social networks and aggressive behavior: Peer support or peer rejection? *Developmental Psychology*, 24, 815-823.
- Cameron, D. L., and Kovac, V. B. (2016). An examination of parents' and preschool workers' perspectives on bullying in preschool. *Early Child Development and Care*, 186(12), 1961-1971.

- Camodeca, M., Caravita, S.C., and Coppola, G. (2015). Bullying in preschool: The associations between participant roles, social competence, and social preference. *Aggressive behavior*, 41(4), 310-321.
- Craig, W.M., Pepler, D., and Atlas, R. (2000). Observations of bullying in the playground and in the classroom. *School Psychology International*, 21(1), 22-36.
- Cullerton-Sen, C., and Crick, N. R. (2005). Understanding the effects of physical and relational victimization: the utility of multiple perspectives in predicting social-emotional adjustment. *School Psychology Review*, 34 (2), 147-160.
- Crick, N.R., Bigbee, M.A. and Howes, C. (1996). Gender differences in children's normative beliefs about aggression: How do I hurt thee? Let me count the ways. *Child Development*, 67, 1003-1014.
- Çinkır, Ş. ve Karaman-Kepeneci, Y. (2003). Öğrenciler arası zorbalık. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 34, 236-253.
- Danacı, M.Ö. ve Çetin, Z. (2016). Erken çocukluk döneminde görülen okul zorbalığı davranış eğilimlerinin çocukların kişisel/sosyal-dil-motor gelişimleri ile olan ilişkisi. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal*, 3(2): 53-72.
- Elliott, S. N., Hwang, Y. S., and Wang, J. (2019). Teachers' ratings of social skills and problem behaviors as concurrent predictors of students' bullying behavior. *Journal of applied developmental psychology*, 60, 119-126.
- Ergenekon, Y. (2012). *Sosyal yeterlikle ilişkili kavramlar ve sosyal yeterliğin bileşenleri Sosyal Yeterliklerin Geliştirilmesi: Sosyal Beceri Yetersizliği Gösteren Çocuklar İçin* (pp. 15-33). Ankara: Vize Yayıncılık.
- Espelage, D.L., Holt, M.K., and Henkel, R.R. (2003). Examination of peer-group contextual effects on aggression during early adolescence. *Child Development*, 74, 205-220.
- Farmer, T. W. (2000). Misconceptions of peer rejection and problem behavior. *Remedial and Special Education*, 21 (4), 194-208.
- Günindi, Y. (2011). Bağımsız anaokullarına ve anasınıflarına devam eden çocukların sosyal becerilerinin değerlendirilmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(1), 133-144.
- Gökler, R. (2007). *İlköğretim öğrencilerinde akran zorbalığının bazı değişkenler açısından incelenmesi*. Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- Gewertz, C. (2003). Hand in hand. *Education Week*, 23(1), 38-42.
- Green, V. A., Cillessen, A. H. N., Recheis, R., Patterson, M. M., and Hughes, J. M. (2008). Social problem-solving and strategy use in young children. *The Journal of Genetic Psychology*, 169(1), 92-112.

- Gültekin-Akduman, G. (2012). Okul öncesi dönemde akran zorbalığının incelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 23 (1), 121-137.
- Gouley, K.K.; Brotman, L.M.; Huang, K.Y.; and Shrouf, P.E. (2008). Construct validation of the social competence scale in preschool-age children. *Soc. Dev.* 17, 380–398.
- Hymel, S., and Swearer, S.M. (2015). Four decades of research on school bullying, *An introduction American Psychologist*, 70(4), 293–299.
- Haynie, D.L., Nansel, T., Eitel, P., Crump, A.D., Saylor, K. and Simons Morton, B. (2001). Bullies, victims, and bully/victims: Distinct groups of at-risk youth. *Journal of Early Adolescence*, 21, 29–49.
- Hodges, E.V.E., and Perry D. G. (1999). Personal and interpersonal antecedents and consequences of victimization by peers. *Journal of Personality and Social Psychology*, 76 (4), 677-685.
- Hosokawa, R.; and Katsura, T. (2017). Marital relationship, parenting practices, and social skills development in preschool children. *Child. Adolesc. Psychiatry Ment. Health.*, 11, 2.
- Huttunen, A., and Salmivalli, C. (1996). Friendship relations and bullying in school classes. *Psykologia*, 31, 433–439.
- Karasar, N. (1999). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Ankara:Nobel.
- Kartal, H. (2008). İlköğretim okullarında zorbalık yapanlar ve zorbalığa uğrayanlar, *e-Journal of New World Sciences Academy Social Sciences*, 3 (4), 712-730.
- Kartal, H. ve Bilgin, A. (2007). İlköğretim öğrencilerine yönelik bir zorbalık karşıtı program uygulaması: okulu zorbalıktan arındırma programı. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 3 (2), 207-227.
- Kirves, L. and Sajaniemi, N. (2012). Bullying in early educational settings. *Journal Early Child Development and Care*, 182, 383-400.
- Korkut, F. (2004). *Saldırganlık, Şiddet ve Zorbalık ve Önleme: Okul Temelli Önleyici Rehberlik Ve Psikolojik Danışma*. Ankara:Anı.
- Koçak, N. ve Tepeli, K. (2004). 4-5 Yaş Çocuklarının Sosyal İlişkiler ve İşbirliği Davranışlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi I. Uluslararası Okul Öncesi Eğitimi Kongresi, Kongre Kitabı, 2, 9-13.
- Ladd, G.W. (1999). Peer relationships and social competence during early and middle childhood. *Annual Review of Psychology*, 50, 333-359.
- Ladd, G.W., Kochenderfer Ladd, B. and Coleman, C.C. (1996). Friendship quality as a predictor of young children's early school adjustment. *Child Development*, 67, 1103-1118.
- McGinnis, E. and Goldstein, A.P. (2003). *Skillstreaming in early childhood: New strategies and perspectives for teaching prosocial skills*. (Revised ed.). Champaign, IL: Research Press.
- Mynard, H. and Joseph, S. (2000). Development of the multidimensional peervictimization scale. *Aggressive Behavior*, 26(20), 169-178.

- Monks, C. (2000). The Nature of Bullying in Early Childhood. University of London, Unpublished doctoral dissertation, London.
- Nansel, T.R., Overpeck, M., Pilla, R.S., Ruan, W.J., Simons-Morton, B. and Scheidt, P. (2001). Bullying Behaviors among US Youth: Prevalence and Association with Psychosocial Adjustment. *Journal of the American Medical Association*, 285(16), 2094-2100.
- Olweus, D. (1993). *Bullying at school*. Oxford, England: Blackwell.
- Olweus, D. (1995). Bullying or peer abuse at school facts and intervention. *Current Directions in Psychological Science*, 4 (6), 196-200.
- Olweus, D. (2003). A profile of bullying. *Educational Leadership*, 12-17.
- Ömeroğlu, E., Büyüköztürk, Ş., Aydoğan, Y., Çakan, M., Çakmak, E.K., Özyürek, A., Gültekin Akduman, G., Günindi, Y., Kutlu, Ö., Çoban, A., Yurt, Ö., Koğar, H. ve Karayol, S. (2014). Okul öncesi sosyal beceri değerlendirme ölçeği öğretmen formunun geliştirilmesi: geçerlik ve güvenilirlik analizleri, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 3(8): 37-46.
- Özdemir, A.N., Gültekin Akduman, G. ve Gündüz, A. (2018). *Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Akran zorbalığına Maruz Kalma Düzeylerinin Çocukların Mizaç Tarzına Etkisinin İncelenmesi*, Adem Solak (Editör), Şiddet ve Sosyal Travmalar, Hegem Yayınları, Ankara, 541-555.
- Özyürek, A., ve Kurnaz, F.B. (2019). Zorba ve kurban çocuk davranışlarını değerlendirme formu: Güvenilirliği ve geçerliliği. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 246-261.
- Özyürek, A., Yavuz, N.F. ve Begde, Z. (2014). Okul öncesi çocukların sosyal beceri ile çevresindeki yetişkin etkileşimleri arasındaki ilişki, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16 (2), 115-134.
- Perren, S., and Alsaker, F. D. (2006). Social behavior and peer relationships of victims, bully-victims, and bullies in kindergarten. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 47(1), 45-57.
- Peker, A. ve Gültekin, M. (2014). Zorbalıkla başa çıkma stratejileri ve cinsiyetin sosyal beceri üzerindeki etkisinin incelenmesi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16 (1), 139-156.
- Pellegrini, A.D., Bartini, M. and Brooks, F. (1999). School bullies, victims, and aggressive victims: Factors relating to group affiliation and victimization in early adolescence. *Journal of Educational Psychology*, 91, 216-224.
- Pınarcık, Ö. (2017). 24-36 aylık çocukların okul zorbalığına yönelim düzeyleri, http://www.inesjournal.com/Makaleler/874597563_4-id-1485.pdf (Erişim Tarihi: 12.011.2020).
- Rodkin, P.C., Farmer, T.W., Pearl, R., and Van Acker, R. (2000). Heterogeneity of popular boys: Antisocial and prosocial configurations. *Developmental Psychology*, 36, 14-24.

- Rodkin, P.C. and Hodges, E.V. (2003). Bullies and victims in the peer ecology: four questions for psychologists and school professionals. *School Psychology Review*, 32(3): 384-400.
- Salmivalli, C. (2002). Is there an age decline in victimization by peers at school?. *Educational Research*, 44: 269-278.
- Schwartz, D. (2000). Subtype of victims and aggressors in children's peer groups. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 28, 181-192.
- Szewczyk- Sokolowski, M., Bost, K.K., and Wainwright, A. B. (2005). Attachment, temperament and preschool children's peer acceptance. *Social Development*, 14 (3), 379-397.
- Seven, S. (2006). *Altı Yaş Çocuklarının Sosyal Beceri Düzeyleri ile Bağlanma Durumları Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi*. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- Smith, P. K., Morita, Y., Junger-Tas, J., Olweus, D., Catalano, R., and Slee, P. (Eds.). 1999. *The nature of school bullying: A cross-national perspective*. London & New York: Routledge.
- Uysal, H. (2011). *Okul Öncesi Dönemde Görülen Akran Zorbalığının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek lisans tezi, Ankara.
- Williams, K., Chambers, M., Logan, S. and Robinson, D. (1996). Association Of Common Health Symptoms With Bullying In Primary School Children, *BMJ*, 313, 17-19.
- Vervoot, M.H., Scholte, R.H. and Overbeck G. (2010). Bullying and victimization among adolescents: The role of ethnicity and ethnic composition of school class. *Journal of Youth Adolescence*, 39 (1), 1-11.
- Vlachou, M., Botsoglou, K., and Andreou, E. (2016). Early bullying behaviour in preschool children. *Hellenic Journal of Research in Education*, 5(1), 17-45.
- Vlachou, M., Andreou, E., Botsoglou, K., and Didaskalou, E. (2011). Bully/victim problems among preschool children: A review of current research evidence. *Educational Psychology Review*, 23(3), 329-358.
- Yang, Y., Li, H., Zhang, Y., Tein, J.Y. and Liu, X. (2008). Age and gender differences in behavioral problems in chinese children: parent and teacher reports. *Asian Journal of Psychiatry*, 1(2), 42-46.
- Ybarra, M. L., Espelage, D. L., and Mitchell, K. J. (2014). Differentiating youth who are bullied from other victims of peer-aggression: The importance of differential power and repetition. *Journal of Adolescent Health*, 55(2), 293-300.
- Yörük, M. (2016). *3-6 yaş çocuklarının zorbalık davranışları ve zorbalığa maruz kalma durumlarının incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Burdur.